

כמה הארות על חברת המעפילים במחנות הגירוש בקפריסין

קושי כפול בפני. ראשית, הקושי הראשון הוא להיות אחרון הדוברים, כשהקהל כבר עייף והקושי השני הינו ענייני יותר - כאשר היסטוריון מציג נושא מתחום ההיסטוריה המדינית, הוא נשען, לרוב, על תיעוד, שאינו עומד לרשות הקורא הרגיל והציבור הרחב. בבואי להציג כאן כמה היבטים של חברת המעפילים במחנות-הגירוש בקפריסין, אני ניצב בפני קהל המורכב ברובו מאותם מעפילים, שעשו את ההיסטוריה.

נפגשתי עם מנחם אורן ז"ל במחנות קפריסין, כאשר עבדתי, כמוהו, כשליח במחנות אלה. בפגישותי עימו בארץ, שנים רבות אחרי סיום פרשה מרתקת זו, נוכחתי שזיכרון פרשה זו בוער כאש בעצמותיו והוא אינו משתחרר מענו. הוא אסף בשקידה במשך שנים חומר תיעודי ועדויות על ילדים נחיצו בני נוער במחנות הגירוש בקפריסין. פעמים רבות שאלתי את עצמי מדוע משתהה השלמת החיבור שלו ומדוע איגו מצליח להשתלט על החומר החשוב הזה, בו היה בקי מאין כמוהו? כאשר קראתי את הספר, שהופיע, בעיבוד, אחרי מותו, הבנתי את הסעם לרתיעתו: היתה בו כל כך הרבה אמפטיה, אהבה והזדהות עם המעפילים ומצבם, עד כי התקשה ליצור את מצב ריחוק מהנושא, הדרוש לכתיבת חיבור היסטורי, המחייב הערכה וביתוח "אובייקטיבי" ככל האפשר.

למחנות הגירוש בקפריסין קדמו מחנות-הגירוש למעפילים באי-הגזירה המרוחק מאוריציוס, אליו הובלו ובו נעצרו, מה-12 דצמבר 1940 ועד 12 ביוני 1945, במשך ארבע וחצי שנים, 1,580 מעפילי "אטלנטיק". מבחינת המצב החיצוני-האובייקטיבי יש, לכאורה, קווי-דמיון בין מצבם של המעפילים עצורי מאוריציוס לבין מצבם של המעפילים עצורי קפריסין: אלה וגם אלה גורשו לאי-גזירה, מהנוף לתחומי הארץ, לזמן בלתי-מוגבל, ללא משפט, על פי תקנות-החירום של השלטונות הבריטיים. אף-על-פי-כן, יש שוני יסודי בין מחנות הגירוש במאוריציוס לבין מחנות הגירוש בקפריסין. מעפילי מאוריציוס שהו שם בתנאים פיסיים משופרים יותר מאלה של מעפילי קפריסין, אך חשוב מכך הוא השוני הבוגע לזיקה לארץ של המעפילים העצורים ולקשר הרצוף שלהם עם הארץ בתקופת המעצר. מעפילי מאוריציוס היו רחוקים מאד, גיאוגרפית ונפשית, מהארץ ומהגעשה ביישוב. במחנות-הגירוש במאוריציוס לא פעלו שליחי הארץ, ובכל תקופת קיומם, במשך ארבע וחצי שנים, לא ביקרה בהם אף לא משלחת אחת מהארץ. באי-הגזירה מאוריציוס הקימו המעפילים מעצורים גולה דווייה חדשה, הם אירגנו בה "הסתדרות ציונית", שלא כולם משתייכו אליה, והקשר בכתב בין הארץ לבין הגולים התנהל דרכה. לא סקרת הוא, שכאשר גולי מאוריציוס הוחזרו לארץ, אחרי ארבע וחצי שנות גלות ומעצר, הם היו שבורים ורצוצים. רבים מהם נזקקו לבתי-הבראה והיו גם מקרים לא-מעטים

של נשירה לחוץ-לארץ. לעומת זאת, מחנות קפריסין היו, כמילותיו של פזמון שהילך בין האוהלים בצריף-חפץ שלהם, בבחינת: "קפריסין היא ערב ארץ-ישראל". הדיוק לארץ של המעפילים היתה אינטימית והפעילות בין גדרות התייל של המחנות בקפריסין הונחתה והודרנה על ידי שליחי הארץ. עם שיחזורם, הם הגיעו כולם לארץ ורובם חשתלבו ישירות בלחימת צה"ל במלחמת השחרור.

אכן, אפשר לדבר על "חברת מעפילים" שהתעצבה במחנות הגירוש בקפריסין על פי כללי גורמטיביים ודפוסי ארגון, שינקו את השראתם מן היישוב העברי ערב הקמת המדינה.

מחנות-הגירוש בקפריסין בשאר קנוי-זהות נייחנד, שאיפיונו אותם לכל אורך שלושים חודשי קיומם, בין ה-13 באוגוסט 1946 לבין ה-10 בפברואר 1949, אבל ברור שהיה בהם גם שוני בשלבים השונים של תולדותיהם:

- א. בין אוגוסט לדצמבר 1946, בשלב ההתארגנות של המחנות, שהו המעפילים, שטפרס הגיע בדצמבר 1946 ל-4,500, במחנות אוהלים שליד קראולוט, כ-5 ק"מ מפאמאגוסטח, שכונת "מחנות הקיץ".
 - ב. בין ינואר לדצמבר 1947, בשלב המימוש של השלשנות העצמי של המעפילים, נפתח בקסילורטימבו, במרחק של כ-40 ק"מ מקראולוט, גוש "מחנות החורף", שהפכו למעין "מטרופולין" של כלל מחנות קפריסין, ומספר המעפילים בהם הגיע, בדצמבר 1947, ל-15,000 מעפילים.
 - ג. פני המחנות השתנו, במובן, עם בואם של למעלה מ-15,000 מעפילי ה"פאניס" מרומניה, שהכפילו את אוכלוסיות המחנות, וזו הגיעה לשיא של 30,000 מעפילים.
 - ד. ולנטוף, השלב המדבא ביותר בתולדות המחנות, טמאי 1948 נעד ינואר 1949, אחרי הכרזת מדינת ישראל, כאשר העלייה לארץ היתה בבר' חפשית, אבל במחנות קפריסין נשארו כנאיים, במין מצב של שבי, כ-11,000 מעפילים, רובם גברים.
- למזלנו, כ-52,000 המעפילים שעברו דרך מחנות קפריסין ומאנת הארצישראלים שעבדו ופעלו בתוכם, שהו במחנות אלה, לרוב, פרקי זמן קצרים למדי: כ-40% מהמעפילים שהו בהם עד חצי שנה בלבד; 40% נוספים שהו בהם עד שנה, ורק כ-20% מהמעפילים שהו במחנות קפריסין למעלה משנה. מעפילי קפריסין באו ב-39 ספינות: כ-45% מרומניה, כ-35% מקולין והארצות הבלטיות, כ-7% מהונגריה, כ-2.5% מארצות אפריקה הצפונית, כ-2% מבלגריה. על שטח צפוף, בין גדרות תייל, בתנאי מגויס וחיים פרימיטיביים ונעדרי פרטיות, התרחש מיפגש גלויים של יהודים בעלי הרגלים ואורחות-חיים שונים. יהודי צפון-אפריקה היו אז עדיין עלומים ובלתי-ידועים בארץ. למרות היות הציבור הזה הטרוגני כל כך, אפשר, כאמור, לדבר על "חברת מעפילים" במחנות הגירוש בקפריסין, שדבקו בה דפוסי ארגון

בנורמנת התנהגותיות, שהועתקו מהיישוב העברי בארץ. מחנות קפריסין לא סבלו מחוסר ארגון אלא ההיפך הוא הנכון. זה היה אחד מקווי-הדמיון בין מחנות המעפילים בקפריסין לבין היישוב העברי בארץ. הכל היה מאורגן ומסודר ומבוקר על ידי מוסדות המעפילים: האוכל, השיכון, התעסוקה, הפעילות התרבותית, הסדר הפנימי, השיפוט.

ביישוב העברי הטרנס-מדינתי ידענו מערכת שלטון ומינהל דו-מיפלסית. היתה מערכת שלטון בריטית והיו המוסדות הלאומיים היהודיים, שהמתדרו ביניהם לא באמצעות סורים מעוגנים בחוק, כי אם יותר על פי שיטה של הסכמת והבנות. לא היה חוק ברור שהגדיר את תחומי-הפעולה והסמכויות של משרדי הממשלה הבריטית הארצישראלית, הוועד-הלאומי והסוכנות היהודית. במחנות קפריסין היתה מערכת מינהל ושלטון תלת-מיפלסית:

א. השלטון החיצוני הקובע היה, כמובן, השלטון הבריטי, בעל שלוש שלוחות שהיו כפופות למטות שוגים, ולא תמיד מתואמות ביניהן:

1. השלטון הצבאי, שהיה כפוף למטה הצבא בקהיר, דאג לשמירה ולביטחון;

2. השלטון האזרחי הבריטי, שהיה כפוף לממשלה הבריטית בלונדון, ומתואם עם הנציבים העליונים הבריטיים בירושלים ובניקוסיה, דאג לאספקת צרכי שיכון ומיצרכי מזון ולסדרי המינהל של המחנות;

3. יחידה מודיעינית שפעלה במקביל.

ב. ליד השלטון הבריטי, וכמובן, בלי הסדר היורארכי עמו, פעלה מערכת סיוע למעפילים.

בלחצה של גרלדה מאיר, לא הסכימה הגהלת הסוכנות היהודית בירושלים לקבל על עצמה אחריות כלשהי לתנאי-החיים במחנות ולסדרי הרווחה של המעפילים, מחשש פן יתפרש הדבר כהכרה או כהשלמה עם המחנות. להלל הזה ג'ונס וג'וינט. והמזל היה שאחרי גישושים ראשוניים, נתמנה, בדצמבר 1946, כראש מערכת הסיוע של חג'וינט למחנות המעפילים בקפריסין, משה (מוריס) לאנב. ראוי שבזכור בארץ בהערכה מיוחדת את מפעלו של משה לאנב, שנינוט את מערכת הסיוע של חג'וינט בתרונה, בחכמה, בתקיפות ובהזדהות ציונית מלאה. לא זכורות לי ולא ידועות לי תקלות תקשורת או רגעי מתח בינו לבין שליחי התנועות או מפקדי "שרות המגינים". משה לאנב, כנציג חג'וינט, לא חייב היה בדינוח לשום גורם במחנות, לא למעפילים ולא לשליחי התנועות הארצישראליות, ואף-על-פי-כן, עקב אישיותו ומסירותו, חגיע, יחד עם צוותו, ליחסי אימון מלאים עם ג'וינט המעפילים ושליחי הארץ. מן הארץ הופעלה מערכת סיוע צנועה מטעם הוועד למען גולי קפריסין. לרשותו עמדו אמצעים מוגבלים ביותר והיא הגיעה לפעולות שוליות למדי: משלוח חבילות, קשר עם קרובי-משפחה, משלוח עיתונים וכו'.

מערכת סיוע חיצונית שלישית הופעלה במחנות קפריסין על ידי שליחי התנועות. לחלכה, שליחי התנועות היו חסרי מעמד פורמלי במחנות המעפילים בקפריסין. הם לא היו שליחים-מיופיי-כ"ח מטעם הסוכנות היהודית, אף כי הם קיבלו, באמצעות מדור השליחים של ההסתדרות הציונית העולמית, "משכורת" של 9-11 לירות קפריסאיות. ראש המשלחת הארצישראלית של התנועות לא נבחר ולא התמנה ישירות על ידי מוסדות הסוכנות היהודית. השליחים גם לא היו כפופים להנהלה הפנימית של המפעילים במחנות ולא היה להם כל תפקיד ביצועי במחנות אלה. המפעילים במחנות הגירוש בקפריסין יכלו, אם רצו בכך, לא לדבר כלל עם שליחי התנועות. השליחים לא השתתפו בסדרות בישיבות מוסדות ההנהלה של המפעילים, אלא אם הוזמנו אישית לישיבות אלה. ובכל זאת, דבר לא געשח במחנות ללא התייעצות מוקדמת עם השליחים. מבחינה זו, היתה זאת שעתה היפה של השליחות התנועתית לגולה. בסמכותם המוסרית ובאמצעי הדרכה ושיכנוע בלבד, הצליחו השליחים להטיל את מרותם, בצורה וולונטרית, על המחנות, למרות שהם לא חילקו "סרטיפיקטים" לעלייה ונידיהם היו רק תקציבי-פעולה צנועים ביותר.

מחנות המעפילים בקפריסין היו הריכוז היהודי הגדול היחידי בגולה, בו לא הופעל "משרד הארצישראלי" לחלוקת "סרטיפיקטים" לפי קריטריונים ארצישראליים. כאשר הוענקה על ידי השלטונות הבריטיים המיכסה החודשית הראשונה של 7,500 רשיונות עלייה, בנובמבר 1946, יצא גירוי יוספטל, אז פקיד בכיר במחלקת הקליטה של הסוכנות היהודית, למחנות קפריסין, בגיסיון לקבוע "קטיגוריות", קריטריונים והסדרים ל"חלוקת" רשיונות אלה, כפי שהיה מקובל בכל ריכוזי התפוצות. המפעילים התקוממו, ואז נקבע כלל ברזל פשוט לחלוקת המיכסה החודשית: ראשון נכנס, ראשון יוצא. כלל ברזל פשוט זה הציל את השלוש הפנימי במחנות ומנע סכסוכים מרירים שהיו פורצים בהקשר לחלוקת רשיונות-העלייה. שליחי התנועות הוכנסו למחנות קפריסין על רשיונות של עובדים סוציאליים, ובמידה רבה הם גם היו כאלה. הם הצליחו, כאמור, להפעיל את השפעתם המוסרית וההדרתית ולהנהות את כל תחומי החיים במחנות.

ג. היה סה שאיפיון וייחד באופן ממשי את מחנות המעפילים בקפריסין. המינהל העצמי שלהם. לא בתקלתי בשום תקנה בריטית המגדירה את תחומי המינהל העצמי של המפעילים. נוצרה מציאות של הסכמה בשתיקה מצד הבריטים למינהל העצמי של המפעילים. הם ביקשו להימנע מהתנגשויות עם המפעילים ונתנו להם לנהל בעצמם את חייהם בין גדרות התייל, בכפיפות למיגבלוח התנאים שגיכפו עליהם. בחסות ה"אוטונומיה", עליה שמרו המפעילים בקנאות לא רק לגבי הצוררים הבריטיים, אלא גם לגבי השליחים מן הארץ, הוקם מימשל עצמי צפוף מאד של המפעילים. במסגרת זו הוקמו מוסדות לניהול עצמי: המזכירות המשותפת של שני גושי המחנות והמזכירות הנפרדות לכל 12 המחנות, ובאמצעות ועדות רבות הופעלה מסכת גדולה ועשירה מאד של פעילויות בתחומי תרבות, חינוך, ספורט, הכשרה מקצועית, חיי דת. הותקנו גם סדרים וכללים לשמירת הסדר הציבורי ולפיקוח על נדרמות של הנהגות חברתית.

בהקשר אחר צויין כאן, ששארית הפליטה היתה חסרה הנהגה. גם במחנות קפריסין היו המעפילים חסרים הנהגה כריזמטית של אנשים בעלי שיעור קומה, של לידרים שיוזעים למשך אחריהם המונים. תולדות מחנות קפריסין מופיעים כאפוס קולקטיבי, ללא גיבורים ראשיים. ברם, אף כי גרשימות המזכירות המשותפות מופיעים אנשים שרק בודדים מהם עשו קריירה ציבורית בארץ, הם מילאו את תפקידם במסירות אין-קץ, באחריות ובתבונה-חיים מפליאה. הרי הם עסקו בהסדרת החיים של יוצאי גלניות שונות, עמוסי טראומות של שנות השואה, עיזפים מנדודים וטלטולים, והם גשאו במעמסה זו באחריות, בטבלנות ובטובלבנות. מחשבה רבה הושקעה בהבהרת כללי-המשחק של החיים במחנות, בחיבור תקנונים. כבואם לארץ, לא ביקשו אנשים אלה שום גמול, שום הכרה תודה. איבני יודע אם חילקו להם אפילו תעודות של "ציונים וותיקים"...

מוסדות המעפילים היו ייצוגיים, אך הם לא היו בגויים על טהרת הדמוקרטיה הישירה, אלא מורכבים מגציגים של תנועות ושל מחנות. בדרך כלל, לא התקיימו בחירות כלליות במחנות המעפילים של קפריסין. רק פעם אחת, בימי המשבר שלפני סגירת המחנות, בנובמבר 1948, נערכו בחירות כלליות לבחירת מועצת המחנות. כאמור, מוסדות המעפילים היו מורכבים, בעיקר, מגציגי תנועות. לכאורה, ה"פוליטיזציה" במחנות הגיעה לממדים גרוטסקיים. הכל התבצע באמצעות התנועות ולפי מפתח תגועתי: המעפיל סעד בחדר-האוכל של התנועה, היה משוכן בשיכון של התנועה, גהגה מפעולה תרבותית במועדון של התנועה ואף קיבל תעסוקה במיכסה של התנועה. בראיית-החיים של היום, קשה לקבל זאת. ברם, "התנועה" לא היתה אז קבוצה רעיונית שהתארגנה להשגת מטרות ציבוריות. היא היתה יותר מין יחידת-חיים נהירותה אמצעי יעיל לארגון ציבורי המעפילים המגוון. באמצעות הפעלת התנועות, ובעזרת "שורות המגינים" שהוקמו ביזמת המפקדים ומלוווי הספינות, קוימו במחנות הסדר והשמטת, והובטחה בהם תמרות הציובית כיגות לגרמי התייל. רק פעם אחת בכל תולדות המחנות בקפריסין פרץ מרד כללי נגד שליחי התנועות ועובדי הג'וינט, בעלי הרשיונות להיכנס ולצאת באופן הפשי במחנות. זה היה ב-6-8 בספטמבר 1948, בימי הדיכאון הגדול של הפסקת העלייה, דווקא אחרי הכרזת המדינה.

החתפלגות התנועתית במחנות הגירוש כקפריסין היתה מקבילה לזו שהיתה קיימת, באותם הימים ביישוב. אלה היו ימי המאבק להקמת המדינה ולפתיחת הארץ לעלייה של שארית הפליטה, ימים של פולמוסים וויכוחים פוליטיים על מרכיזם-לניניזם, עם או בלי מקף, ועל "עולם המחור" ו"בטרם בוא מחור", ימי הפולרוג הגדול במפא"י והקמת מפ"ם. מפא"י היזוהה במטוצע 23% מאוכלוסיית המחנות, הרבה מתחת למטוצע שלה ביישוב והיא קיימה בקושי את מעמד הבכורה שלה במחנות. לכאורה, היזוהה מפ"ם את מפלגת הרוב - 31% מהאנשים - (לאחדות העבודה היו כ-16% ולשומר הצעיר - כ-15%), אבל, ידוע שהיו חילוקי-דעות גדולים בין שתי התנועות המרכיבות את מפ"ם, בייחוד בנושאי "המאבק" עם השלטון חבריטי, שהיו

משמעותיים ביותר למצבם של המעפילים, ושתי התנועות פעלו בקפריסין בגפרו כמעט בכל התחומים, גם אחרי המיזוג הפוליטי-מפלגתי בארץ. הגוער הצירוני ריכז, אחרי בוא ההעפלה הגדולה מרומניה, כ-13% מכלל המעפילים, הרבה מעבר לשיעורו ביישוב. התנועות הדתיות, הפועל המזרחי ופועלי אגודת ישראל, ריכזו כ-16%, פחות מחלקם ביישוב והרבה פחות מחלקם בריכוזים היהודיים במזרח-אירופה לפני המלחמה. גם בית"ר-הצה"ר מצח הרבה פחות חברים מחלקו ביישוב - 9%.

מכאן להיבט נוסף של "חברת המעפילים": ההתפלגות בין "קיבוצים" לבין "בודדים". תמונת הקיבוצים במחנות לא היתה אחידה. היו ביניהם "אומציונים-קיבוצים", היינו התארגנויות לצרכי הגדודים מסביב למזרין בעל תושיה; היו קיבוצים כמעט קלאסיים עם אורח-חיים של שיתוף מלא, והיו פיצולי קבוצות וגרעינים. הקיבוצים היו את קבוצות היוקרה במחנות. כל תנועה בהגה להתגבר בקיבוצים שלה ושליחיה התמסרו בעיקר לטיפול בהם. הקיבוצים לא היוו מעולם רוב באוכלוסיית המחנות ויהיה זה לא נכון אם בכתוב את תולדות מחנות קפריסין רק כתולדות הקיבוצים. בתחילה היו חברי הקיבוצים כ-25% מאוכלוסיית המעפילים במחנות, אבל לקראת סגירת המחנות היבו חברי הקיבוצים עד 10% בלבד מאוכלוסיית המעפילים. הרוב הגדול של המעפילים השתייך ל"בודדים", כפי שכוננו אלה שלא יכלו או לא רצו להצטרף לקיבוצים.

דווקא במטגרת זו, של התכנסות חברי קיבוצים, רוצה אני להתייחס לאוכלוסיית ה"בודדים" במחנות קפריסין. בעת שחברי הקיבוצים היו, לרוב, בגיל תומוגני למדי, היו ה"בודדים" בהתפרשות גילית רחבה, בייחוד המעפילים יוצאי רומניה וצפון-אפריקה. רובם היו חסרי ניסיון קודם בחיי-מחנה. שליחי התנועות היו, כמעט כולם, חברי קיבוצים, והם היו עסוקים, יומם ולילה, בקיבוצי תנועתם. לא היה להם זמן ואף לא כישורים לטיפול האישי לו נזקק היהודי הפשוט, ה"בורד", שלא התעניין ברויכוחים המפלגתיים ולא חשב על התיישבות חקלאית בקיבוץ או במושב. הוא התעניין במקצוע ש"הולך" בארץ ובאיזור או בעיר בהם כדאי לו להשתקע, ולא היה מי שיגיש לו עצות מעשיות בתחומים אלה. זה היה, לדעתי, המחדל הגדול של השליחות במחנות קפריסין. כותב יצחק בן-יוסף, מורה מכפר-ויתקין, איש קבוצת גבע הרבה שנים, שהיה גם מורה-חלוץ במחנות קפריסין: "עלובים ביותר הם חאגשים הבודדים. הם חיים את חייהם שבעבר. כל אלה הם ציבור של עבר, ישות גדולה ואורירית שהתמוטטה כבזיץ קלפיס. איך הם יסתדרו בארץ? רובם אינם מאמינים לאיש. לפי תפיסתם, אם משהו עושה למענם משהו, הוא עושה זאת לשם השגת רווח לעצמו. לדעתם, כל עסקן מנצל את העניין לטובתו בלבד, הם חושדים בכול".

קשה ומדכא במיוחד היה מצבם ומעמדם של המעפילים-העולים הראשונים מצפון אפריקה. אלה היו מעפילי הספינות "יהודה הלוי" ו"שיבת ציון", שחלק ניכר מהם הגיעו למחנות קפריסין חסרי ניסיון קודם בחיי מחנות. רבים מהם היו בעלי

השכלה צגועה ומעטים בביניהם היו חברים בתנועה בנער חלוצית. הם לא ידעו אידיש, שהיתה השפה המדוברת ביותר ביך המעפילים והתקשו ביצירת קשר עם שאר המעפילים. לא היתה להם הבגה והתמצאות בדפוסי הארגון והחיים שהתגבשו במחנות בהשפעת השליחים והמסורת של תנועות הנוער, והם הפכו לקבוצת שוליים מובהקת במחנות קפריסין. בנושא זה דינור לרועד-הפועל של ההסתדרות אלי מויאל, חבר קיבוץ רגבים, שהיה מהחלוצים הראשונים של יוצאי צפון-אפריקה:

"לא קל להם להסתגל לתנאים של המחנה. הם לא מכירים את המחנות ולא הוכנו לקראתם. הם הגיעו לכאן עירומים וללא הכנה נפשית. חריפה ביותר היא מערכת היחסים ביך האירופאים לאפריקאים. הם יהוו בארץ פרובלמה גם מבחינה כלכלית וגם מבחינה סוציאלית, אם לא יחונכו בזמן שהם בקפריסין ולא יטפלו בהם באופן יסודי. הם זקוקים לטיפול אישי".

היישוב האשכנזי טרם הכיר אז את אורחות החיים של עולים אלה ואת המנטליות הייחודית שלהם. מחנות קפריסין יכלו לשמש מעבדה להכרת המנטליות שלהם ולבחיבת דרכי סיפול אידיבידואליות וקהילתיות המתאימות לציבור זה, אך במחנות לא נמצאו שליחים שיכלו להתמסר לעולזם אלה בגישה ייחודית.

בכוונה הדגשתי את המרמנט החריג הזה. אני חושב שבמחנות הגירוש בקפריסין בא לידי ביטוי נפלא אחד השיאים של ההגמוניה החברתית-פוליטית של מה שהיה קרוי אז "ארץ ישראל העובדת". כל התנועות המיוצגות במחנות קפריסין כיבו עצמן "תנועות פועלים": העובד הצינבי (ולא צינבי-כלליים), הפועל-המזרחי (ולא-המזרחי) וכו'. במחנות הגירוש של המעפילים בקפריסין באו לידי ביטוי כל אותם דפוסי-ארגון וחיים שעשו את עצמנו, ובנו את ייחודנו, של היישוב העברי בארץ הטרומ-מדינתית. חודות לדפוסי-חיים ומבני-ארגון אלה, החזיקו המעפילים מעמד במחנות בקפריסין, לא פשטה דמורליזציה וקויימו בהם משמעת ומרות צינבית מלאה. אבל אני מרשה לעצמי לרמוז גם שבמחנות קפריסין נתגלו הסימנים הראשונים של קרע וגיבור ביך תנועת העבודה החלוצית, בעלת התודעה של עילית חלוצית, לביך העלייה ההמונית והבלתי-סלקטיבית שהסתמנה כבר במחנות קפריסין.

*

הייתי שמח לו היה נערך סקר של יוצאי מחנות קפריסין בתנועה הקיבוצית בעקבות יום עיון זה. אני סבור שהסקר הזה היה מספק בתובנים מעודדים למדי, כי לאחר הנשירה שפקדה את מעפילי קפריסין במחנות עצמם ובדרך לארץ, הרי אלה שהחליטו להצטרף לקיבוץ, אחרי ניסיון חיים כה קשה, מהווים בו אוכלוסיה יציבה.

לא יבולתי לקבל נתונים מדויקים ומבוקרים על הקליטה בארץ של מעפילי קפריסין. הימים היו ימי מלחמת השחרור והיתה סכנה שאחרי נדודים מפותלים, שהות ארוכה באוהלים ביך גדרות התייל, ייאלצו מעפילי קפריסין, בהגיעם לארץ, לשהות שוב במחנות אוהלים. אך אירע נס. סאות אלפי ערבים ברחו מהארץ ונטשו

מאחוריהם שכונות בילפור-בלייה, בחיפה, בטבריה, ביבנה, ברמלה, כצפת, וכך ביתן
היה לשכן בהן את עולי פריסיץ. עובדי הקליטה גומרים את ההלל על אופן הקליטה
של עלייה זו, שנעשתה בקט, ללא טענות והתמרדויות של העולים, וזאת בניגוד
לחששות המוקדמים. זו היתה, בסך-הכל, עלייה של אנשים צעירים ברובם, בעלי
מוטיבציה גבוהה. רבים מהם נקלטו ישירות בצבא, השתתפו בקרבות ודווקא בצבא
הגיעו רבים מהם לדרגות בכירות.

* * *

יום עיון

מוקדש לזכרו של
מנחם אורן ז"ל

24.2.1986

מחנות הגירוש בקפריסין

יוסי אסף
יצחק ארצי
נחום בוגנר
זאב צחור
חנוך רינות
לאה שנער
דוד פור
יצחק טובמן
מוני אלון
זאב איבינסקי
יוסף טבנקין
שרה שבר - נשמית
מנחם פרנק

1986

ספר + גיליון ימי עיון
עריכת פרופ' רותם
1987
תל אביב, ישראל